

NÄKÖKULMIA LAPSIDIAKONIAAN – LAPSEN SUORA TUKEMINEN

Katja Lahti

Opinnäytetyö

Kevät 2001

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Järvenpään yksikkö

OPINNÄYTETYÖN TIIVISTELMÄ
DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULU/JÄRVENPÄÄN YKSIKKÖ

Lahti, Katja

Näkökulmia lapsidiakoniaan - lapsen suora tukeminen

Järvenpää 2001

31 s. 1 liite

Opinnäytetyöni tarkoitus oli herättää keskustelua lapsidiakoniasta, jonka määrittelen lapsen suorana tukemisena. Tein tutkimukseni kvalitatiivista menetelmää käyttäen. Aikaisempaa tutkimusta tai kirjallisuutta lapsidiakoniasta ei paljon löydy muuten kuin kaakaopyhäkoulun osalta. Haastattelin kuutta seurakunnan työntekijää ja kolmea muuta lasten kanssa työtä tekevää henkilöä teemahaastattelun menetelmin.

Lapsen tarvetta saada tukea tarkastelin surun näkökulmasta. Esimerkiksi otin surevan lapsen tukemisen, kun lähiomainen kuolee tai vanhemmat eroavat. Surutyötä tehdään molemmissa tapauksissa. Surutyöstä löytyy kirjallisuutta, tutkimuksia ja opinnäytetöitä.

Opinnäytetyöni päätuloksia oli, että lapsidiakonia käsitteenä oli suurimmalle osalle outo, mutta kaikille syntyi haastattelun aikana käytännönläheisiä ajatuksia tarpeista tukea lasta. Lapsen suora tukeminen koettiin tärkeänä ja olemassa olevaa toimintaa lapsidiakonian hengessä löytyi paljonkin haastattelupaikkakunnalla. Seurakunnan työmuotojen välillä oli aika vähän yhteistyötä. Päivähoidon kanssa ei ollut paljon yhteyksiä, mutta koulun kanssa oli kehitteillä tukihenkilötoiminnan suunnittelu lasten tarpeiden mukaan. Kaakaopyhäkoulu oli jo paikkakunnalle suunnitteilla lähiöprojektiin kuuluvana lapsen tarpeita palvelevana toimintana. Opinnäytetyöni tarkoitus saada aikaan keskustelua lapsidiakoniasta onnistui, koska se oli haastateltaville mieluinen aihe ja kaikki päättivät haastattelun sanoen tavalla tai toisella, että asia on tärkeä.

ASIASANAT: LAPSET, DIAKONIA, PYHÄKOULU, SURU, SURUTYÖ

Säilytyspaikka: Diakonia-ammattikorkeakoulun Järvenpään yksikön kirjasto

ABSTRACT

DIACONIA POLYTECHNIC/JÄRVENPÄÄ TRAINING UNIT

Lahti Katja

Viewpoints at the child diaconia - a direct support of a child

Järvenpää 2001

Pages: 31

Appendices:1

The aim of my study was to lead the workers of my home parish and other people who worked with children to lively discussion of the child diaconia. The child diaconia was to provide direct support to a child. Usually the parents got support. The material of my study consisted of nine interviews and literature. I was using theme interview methods.

The examples when a child needed help were death in the family or divorce. These both situations were dealing with grief work. The existential questions will activate in crises. The worker of the parish could help with hard questions. The most important thing is that the mourning child is not left alone.

All my interviewees thought that it was good to think situations when a child needs help and support. More co-operations was hoped to have in the future between all the people who were working with children.

Keywords: children, diaconia, grief

Deposited: Diaconia Polytechnic, The Library of Järvenpää Training Unit

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET	2
3. TUTKIJAN OMA HENKILÖ- JA TYÖHISTORIA	3
4. MENETELMÄT	4
5. LAPSEN TUKEMINEN SURUN NÄKÖKULMASTA	5
5.1. Lapsidiakonia	5
5.1.1. Lapsidiakonia käytännössä	7
5.1.2. Kaakaopyhäkoulu - diakoniset juuret ja kehitys	8
5.1.3. Yhteisöllinen vanhemmuus	9
5.1.4 Lapsen kuuleminen ja kuunteleminen	9
5.2. Suru	10
5.2.1. Menetyt ja henkinen kasvu	10
5.2.2. Surutyö	11
5.2.3. Surun vaiheet ja lapsen reaktiot	12
5.2.4. Lapsen kuolemakäsitys	13
5.2.5. Avioero lapsen kannalta	15
5.3. Surun purkaminen	16
5.3.1. Surun purkamisen menetelmiä	16
5.3.2. Symbolididaktiikka surun purkamisessa	16
6. HAASTATTELUT	18
7. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA OMAA POHDINTAA	24
7.1. Tutkimustuloksia	24

7.2. Opinnäytetyön eteneminen prosessina	26
7.3. Ajatuksia kaakaopyhäkoulusta	26
7.4. Ammatillista pohdintaa	28
7.5. Uusia ajatuksia perheen tukemisesta – ylimainostettu vanhemmuus	29
LÄHTEET	32
LIITTEET (1 KPL)	

1. JOHDANTO

Piispa Voitto Huotari sanoo Pyhäkoulu-lehdessä 1/2000, että nykyään on ollut vallalla pyrkimys saada lapset itsenäisiksi jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Lapsen pitäisi selvitä monista tilanteista ilman tukea ja apua, vaikka lapsuuteen kuuluu oikeus olla pieni, heikko ja apua tarvitseva. Akatemiaprofessori Lea Pulkkinen on kehottanut kirkkoa luopumaan sanan ”varhaisnuori” käytöstä, koska lapsuus ei lopu siihen, kun lapsi menee kouluun 7-vuotiaana. Ala-aste ikä on osa lapsuutta eikä siis varhaisvaihe nuoruuteen. (Huotari 2000, 5.)

Diakoniatyö kohtaa keski-ikäisiä ihmisiä erityisissä elämäntilanteissa, kuten avioeron jälkeen, surun aikana sekä vankeusrangaistuksen aikana ja sen jälkeen. Diakonian piirissä autetaan myös vanhuksia, vammaisia, pitkäaikaissairaita ja päihdeongelmaisia. Nykyään tiedetään päihdeperheistä, perheväkivallasta, työnarkomaniasta, vanhempien voimattomuudesta ja monista muista ongelmista, joita lapsiperheissä on. Lapsikin tarvitsee apua ja tukea. Lapsuuden elämäntilanne ja tunnetraumat vaikuttavat syvästi kasvavaan ihmiseen ja hänen minuutensa kehitykseen. (Mattila 1999, 28.)

Bergenin Kriisipsykologisen keskuksen johtaja, psykologi Atle Dyregrov, on kohdannut työssään lapsia ja perheitä, joiden elämä on ajautunut kriisiin erityisesti kuolemantapauksen jälkeen. Hänen kirjassaan *Lapsen suru* Magne Raundalen (1993, 7) kirjoittaa esipuheessaan, että surevaa lasta auttavalta vaaditaan kykyä olla lähellä, mutta myös sopivasti etäällä. Auttajalla täytyy olla voimaa ja halua jakaa lasten tunteita. Tarvitaan myös tietoa eri-ikäisistä lapsista, heidän käsityksistään, mielikuvistaan, suremistavoistaan ja oireistaan. Tarvittaessa on osattava etsiä lisäapua muualta. Lasten reaktioita kriisien yhteydessä on tutkittu vasta vähän aikaa, mutta katastrofipsykologian kehittymisen myötä lasten tarpeista kriisin aikana on saatu lisää arvokasta tietoa.

2. OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET

Opinnäytetyöni tärkein tavoite on herättää keskustelua diakonian ammattilaisten ja muiden kirkon työntekijöiden keskuudessa lapsidiakoniasta, siis lapsen tarpeesta saada suoraa tukea niin, että hän on subjekti eikä objekti. Paljon puhutun vanhempien ja vanhemmuuden tukemisen rinnalle pitäisi nostaa yhtä tärkeäksi teemaksi lapsuuden ja lapsen suora tukeminen. Yhdeksi erityiseksi esimerkiksi lapsen suorasta tukemisesta olen valinnut surevan lapsen kysymyksiin paneutumisen.

Lapsen syvä suru liittyy usein perheenjäsenen kuolemaan tai vakavaan sairastumiseen, mutta lapsi voi surra katkerasti myös vanhempien avioeroa, muuttoa uudelle paikkakunnalle tai vanhempien välisiä ristiriitoja, joihin voi liittyä päihdeongelmia ja väkivaltaa (Lindqvist 1999, 132).

Tarkoitukseni on koota käytännönläheistä teoriatietoa surevasta lapsesta ja vihjeitä siitä, kuinka toimia hänen kanssaan. Tarkoitukseni on tässä työssä kertoa pääpiirteittäin, mitä surevan lapsen tukemisessa pitää huomioida ja millä tavalla surua voi purkaa. Työni voi olla jonkinlainen opaskirjanen siihen, mitä taustatietoja työntekijän pitää vähimmillään tietää kohdatessaan surevan lapsen kysymykset. Tarkastelen lapsen surua ja hänen elämäntilannettaan silloin, kun surua aiheuttaa kuolema lähipiirissä tai avioero. Kuoleman kohtaamista käsittelen enemmän kuin avioeroa, koska avioerossa lapsi ei menetä kokonaan kumpaakaan vanhempansa.

Ammatillisesti haastavana koen myös sen, että taitava sielunhoitaja, joka diakoni jossain määrin työssään on, tunnistaa aikuisessa asuvan surevan lapsen, jos surutyö on aikoinaan jäänyt kesken tai kokonaan tekemättä. Sielunhoidolla tarkoitan sellaista hoitavaa ja ihmistä tukevaa keskustelua, jota käydään diakonian vastaanottotilanteissa, kotikäynneillä tai muissa kahdenkeskisissä tapaamisissa. Jos sielunhoitaja osaa yhdistää ongelman tekemättömään surutyöhön, sitä voidaan tehdä tässä hetkessä. Sielunhoitajaa auttaa tieto lapsen tavasta ja kyvystä surra eri ikäkausina ja näin voi löytyä syy esimerkiksi selittämättömään pahaan oloon. Kun

olen itse puhunut taustastani sisarusteni huoltajana, on moni aikuinen alkanut kertomaan omasta lapsuudestaan, jota varjosti äidin tai isän kuolema.

3. TUTKIJAN OMA HENKILÖ- JA TYÖHISTORIA

Omani ja sisarusteni kokemus surevana lapsena on opinnäytetyössäni eräänlaisena taustakertomuksena, joka alun perin sai kiinnostumaan lapsen tukemisesta erityisesti surutyössä

Olin 6-vuotias, kun isäni kuoli. En muista kenenkään tukeneen minua surutyössäni. Vanhempani olivat muuttaneet erilleen joitakin kuukausia ennen isäni kuolemaa, joten äitini ei surrut puolisoaan samalla tavalla kuin jos suhde olisi ollut hyvä. Kuka olisi ollut oikea ihminen auttamaan? Olin hetki sitten totutellut vanhempieni eroon ja kohta olin menettänyt isän kokonaan kuolemalle. Minua lohdutti ajatus Taivaan Isästä, joka kaikkivaltiaana kykeni huolehtimaan sekä minusta että kuolleesta isästäni, josta olin jonkin verran huolissani. Muistan miettineeni, olisiko minun pitänyt ”mennä mukaan” isäni seuraksi. Muistan, kuinka kuvittelin olevani kuollut ja seurasin taivaasta omia hautajaisiani. Ajatus kuolemasta ei sittenkään miellyttänyt, joten päätin jäädä eloon.

Olin 13-vuotias kun neljä vuotta nuorempi veljeni kuoli tapaturmaisesti. Koulutoverillani kuoli samoihin aikoihin isoäiti. Autoimme toisiamme surutyössä jakamalla muistojamme ja tuntemuksiamme keskenämme. Äitini kuoli yllättäen syöpään, kun olin 21-vuotias. Sisareni oli 8-vuotias ja veljeni 13-vuotias. Jouduin kertomaan heille äitimme kuolemasta. Sellaisen asian kertominen ei ollut helppoa. Vaikka olin itse kokenut lapsena, miltä tuntuu kuulla suruviesti, en tiennyt, mikä olisi oikea tapa kertoa kuolemasta lapsille. Emme edes olleet osanneet varautua menetyksen mahdollisuuteen, vaikka näimme, että äiti oli sairas.

Ryhdyin sisarusteni viralliseksi huoltajaksi ja holhoojaksi, koska heidän isänsä oli alkoholisoitunut pahasti. Isäpuoleni ja äitini olivat eronneet jokunen vuosi aikaisemmin. Nuoresta iästäni huolimatta minun annettiin jatkaa sisarusteni kanssa

yhteiselämää. Heillä säilyi tuttu koti ja kun tuttu perheenjäsen hoiti heitä, monet asiat pysyivät samanlaisina kuin äidin eläessäkin.

Professori Osmo Tiililä esitti 1960-luvun alussa, että ”Kirkko on olemassa, koska täällä kuollaan.” Olen aloittanut työn seurakunnassa taloustoimiston toimistovirkailijana hautatoimen hoitajana syksyllä 1989. Opinnäytetyössäni taustalla on luettavissa oma työhistoriani seurakunnan työntekijänä. Opiskeluaikana olen työskennellyt kesädiakonina enimmäkseen päihdetyötä tekevän diakonin sijaisena. Olen toiminut myös vapaaehtoisena eri yhteyksissä seurakunnassani opintojen aikana.

Opiskelun aikana olen harjoitellut aikuisten sururyhmän ohjaamista diakonin apuna kahtena syksynä vapaaehtoisena maallikkona, apuohjaajana. Näin olen tutustunut suruun ja surutyöhön ammatillisesti.

Haluan syventää oppimisprosessiani valitsemalla opinnäytetyössäni lapset diakoniatyön kohteeksi. Lasten ja nuorten kohtaamista olen opiskellut vapaaehtoisena diakoniaopintojen aikana Palveluoperaatio Saapas –koulutuksen yhteydessä, johon kuului myös NUISKU-kurssi (Nuorten ihmishdekurssi).

4. MENETELMÄT

Selvittääkseni lapsidiakonian käsitettä haastattelen maalaisseurakunnan työntekijöitä puolistrukturoidun teemahaastattelun menetelmin. Haastattelun aihepiiri, teema, on lapsidiakonia, millä tarkoitan lapsen suoraa tukemista ja lapsuuden tukemista. Kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa, vaan haastateltavat saavat tuoda esille kaikki haluamansa näkökohdat. (Hirsjärvi 1982, 35-36.) Selvitän, missä määrin haastateltavat ovat törmänneet työssään lapsen tarpeeseen saada suoraa tukea ja mitä he ymmärtävät lapsidiakonian olevan käytännössä. Selvitän myös heidän käsityksiään lapsidiakonian tarpeesta ja tulevaisuuden haasteita. Haastateltavat olen valinnut niin, että paikkakunnan kaikki diakoniatyöntekijät ovat mukana

haastattelussa. Lapsityönohjaaja ja lapsityöstä vastaava teologi ovat vastuussa suuresta osasta lapsidiakonian kohderyhmälle tarjottavista palveluista. Erityisnuorisotyöntekijä on mukana siksi, että hän on ollut erityisen kiinnostunut erilaisista ennaltaehkäisevistä työtavoista.

Oma roolini haastattelijana on mielenkiintoinen, koska olen toisaalta haastateltavien vanha työtoveri ja tunnen työpaikan tapoja ja käytäntöjä. Minulla on väkisinkin ennakkokäsityksiä siitä, miten asiat todennäköisistä ovat, mutta olen myös ulkopuolella tämänhetkisestä säännöllisestä toiminnasta. Toisaalta olen opiskelija, joka selvittää itselleenkin uutta käsitettä, joka ei ole tullut koulutuksen aikana vastaan suoraan nimellä lapsidiakonia.

Haastattelen myös paikkakunnan päivähoidon ammattilaisia ja muita lasten kanssa toimivia henkilöitä, jotta saan paremman käsityksen alle kouluikäisten lasten tarpeista tällä paikkakunnalla. Pienellä paikkakunnalla tutkimusta on helppo tehdä niin, että haastattelen niitä ihmisiä, joiden kanssa omat lapseni ovat tekemisissä. Vanhimmat lapset, 10- ja 12-vuotiaat ovat ala-asteella ja nuorimmaiseni päiväkodin esikouluryhmässä.

Lapsen surusta löytyy kirjallisuutta, mm. Atle Dyregrovin teokset ovat merkittäviä. Lapsen surusta on tehty opinnäytetöitä ja koulutusmateriaalia. Kouluja varten on tehty materiaalia, jotta opettaja voi luokan kanssa mennä läpi suruprosessia, jos oppilas kuolee tai kuolema muuten koskettaa koulu yhteisöä. Eija Harmanen on tehnyt sielunhoidosta sururyhmässä tutkimuksen ryhmän ohjaajan näkökulmasta.

5. LAPSEN TUKEMINEN SURUN NÄKÖKULMASTA

5.1. Lapsidiakonia

Lapsidiakoniasta ei löydy paljoakaan tietoa, sillä se on käsitteenä uusi. Lapsidiakonia on lapsen suoraa tukemista. Kaisa Lindgrenin toimittama

Kaakaopyhäkoulusta lapsidiakoniaan avaa lapsidiakonia –käsitettä esimerkkinä pyhäkoulu, jossa tarjoillaan myös syötävää.

Lapsen elämäntilanne voi olla monella tavalla vaikea. Hän voi olla hylätty tai unohdettu. Kotona ei ole aikuisia paikalla, tai jos ovat, lapsi ei ehkä kelpaa vanhemmille. Lasta voidaan lyödä tai hän ei saa ruokaa, koska ei ole rahaa tai se menee esimerkiksi alkoholiin. (Mattila 1999, 28.)

Vaikka vastuu lapsen hyvinvoinnista kuuluu ensisijaisesti vanhemmille, laiminlyömme tehtävämme huolehtia heikoista, jos emme tunnusta, että kaikissa perheissä elämä ei muutu lapsen kasvua tukevaksi. Mitä rikkinäisempi lapsen koti on, sitä tärkeämpiä ovat muut aikuissuhteet. Jos lapsi on hylätty, torjuttu, väheksytty tai unohdettu, kodin ulkopuoliset aikuissuhteet ovat hyvässä ja pahassa merkittäviä. Arvostavat aikuiset tarjoavat lapselle toivoa ja rohkeutta elää omaa elämäänsä. (Mattila 1999, 28.)

Vanhemmuuden tukeminen auttaa vanhempia ratkaisemaan vaikeuksia vanhempana olemisessa. Tällöin lapseen katsotaan perheen tai vanhempien kautta. Kaikki eivät kuitenkaan halua tukea tai eivät kykene vanhemmuuteen edes tuettuna. Tarvitaan lapsidiakoniaa, joka kohdistuu suoraan lapseen. Jos vanhempien tukemisessa ei onnistuta, voidaan kuitenkin auttaa perheessä kasvavaa lasta. Täytyy ratkaista, kuinka miten ravita nälkäistä lasta, antaa turvaa pelokkaalle tai pahoinpidellylle lapselle. (Mattila 1999, 28.)

Seurakunnan lapsityö huolehtii hengellisestä opetuksesta, seurakunnan tutuksi tekemisestä ja kristillisten arvojen opettamisesta. Seurakunta tukee vanhempia lasten kristillisessä kasvatuksessa. Lapsityön rinnalla lapsidiakonia voisi kuitenkin olla huolehtimassa lapsista samalla tavalla kuin aikuisdiakonia tukee muuta aikuistyön muotoja. (Mattila 1999, 29.)

Lapsidiakoniassa ei välttämättä ole kysymys hengellisestä opettamisesta tai vanhempien tukemisesta kristillisessä kasvatuksessa, vaan lapsen kuuntelemisesta ja mahdollisuuden antamisesta lapselle sanoittaa omaa elämäänsä. Lapsidiakonia on

vapautuksen teologiaa, joka tekee pienestä ja heikosta subjektin ja oman elämänsä asiantuntijan. Lapsen parasta ei enää määrittäisi pelkästään kasvatuksen asiantuntijat, vaan myös lapselta itseltään kysytään, mitä hän haluaa hänelle tehtävän.

Jos kirkon kasvatustyön päämäärä on ihmisen vapautuminen, hänen subjektiksi tulemisensa Jumalan edessä, peruslähtökohtana on ihmisen konkreettinen, historiallinen elämäntilanne. Voidaan kysyä, mitä vapauttavaa kristillisellä uskolla on lapsen, nuoren, aikuisen tai vanhuksen maailmassa. Tärkeitä asioita ovat kasvatettavan maailmaan tutustuminen, hänen kuulemisensa, erityisesti hänen kärsimyksensä kuuleminen ja häneltä oppiminen ja hänelle puhuminen. Pitää myös muistaa, että kirkko ei viestitä raamatunlauseita tai opinkappaleita, vaan Jumalan rakkautta, jonka perimmäinen tarkoitus on vapauttaa ihminen siksi, mitä hän pohjimmiltaan on Jumalan luomana olentona. (Saraneva 1991, 122.)

5.1.1. Lapsidiakonia käytännössä

Lapselle tulee luoda niin tasapainoiset ja turvalliset ihmissuhteet, että hän kykenee jakamaan läsnä olevan aikuisen kanssa elämänsä vaikeita tai surullisia asioita. Lapsidiakoniaan kuuluu samoja asioita kuin aikuisdiakoniaan: Yksinäisyyden lievittäminen, nälän poistaminen, henkinen tukeminen ja muiden auttajatahojen etsiminen perheongelmiin, koulunkäyntiin liittyviin ongelmiin sekä terveys- ja mielenterveysongelmiin. Lapsen ongelma täytyy ensin tunnistaa ja sitten yhdessä etsiä siihen ratkaisu. (Mattila 1999, 29.)

Lasten iltapäiväkerhoissa lapsen luottamus paikalla oleviin aikuisiin voisi antaa mahdollisuuden kahdenkeskisiin keskusteluihin, lapsen vahvistamiseen ja ruokailuun. Lasten leirit ja sisällöltään harkitut kerhot voisivat auttaa lasta turvallisuuden ja luottamuksen kokemiseen ja itsetunnon vahvistamiseen. Pienten lasten kohdalla diakoniaa voisi toteuttaa järjestämällä saturyhmiä, joissa luetaan selviytymis- ja itsetuntosatuja ja jutellaan yhdessä niiden tiimoilta. (Mattila 1999, 29.)

5.1.2. Kaakaopyhäkoulu - diakoniset juuret ja kehitys

Kaakaopyhäkoulun perusta on kristillisessä ihmiskäsityksessä, jonka mukaan jokainen lapsi on Jumalan luoma ja rakastama. Kaakaopyhäkoulussa on kysymys lapsen perustarpeisiin vastaamisesta, kuten yksinäisyyden lievittämisestä, nälän poistamisesta, henkisestä tukemisesta ja tarvittaessa muiden auttajatahojen etsimisestä niin kuin se on mahdollista. Kaakaopyhäkoulun toimintaan kuuluu kristillisen identiteetin ja yhteisöllisyyden vahvistaminen. Mukana on myös hiljentymisen ja rauhoittumisen tavoite. Ruoan tai välipalan valmistaminen ja nauttiminen yhdessä tutun aikuisen kanssa on tärkeä tapahtuma. (Lindgren 2000, 10.)

Kaakaopyhäkoulu sai alkunsa, kun mietittiin, mitä voidaan tehdä työttömyyden ja taloudellisten vaikeuksien kanssa kamppailevien perheiden hyväksi. Raisiossa tätä mietittiin 1988 kristillisen kasvatuksen viikolla ja kaakaopyhäkoulutoiminta käynnistettiin 1989 kerrostaloalueella, jossa asui paljon lapsiperheitä. Mallia otettiin Ruotsin siirtolaistyön pullakirkoista ja tästä keksittiin nimi kaakaopyhäkoulu. (Lindgren 2000, 12.)

Toiminta Raisiossa jatkui niin kauan kuin sille oli tarvetta, mutta yksi syy toiminnan lopettamiseen oli pelko lasten leimaantumisen ja toimintaa muutettiin, mutta ei lopetettu siis kokonaan. Raision tilanteesta tietämättä samankaltaista toimintaa syntyi myös Vantaalla ja Toijalassa. Kaakaopyhäkoulut ovat levinneet Etelä-Suomen kasvukeskuksista aina Pohjois-Suomeen asti. (Lindgren 2000, 12-13.)

Useimmat kaakaopyhäkoululaiset ovat olleet varhaisnuoria. Kaakaopyhäkoulutyötä kannattaa tehdä yhteistyössä muiden tahojen kanssa. Seurakunnasta diakonia- ja varhaisnuorisotyö ja muita toimijoita voivat olla esimerkiksi yhdyskuntatyö, sosiaalitoimi, poliisi, koulu ja erilaiset vapaaehtoisjärjestöt. Diakoniatyöntekijöiden kanssa voi konsultoida perheiden tilanteista ja diakoniatyöntekijät tuntevat perheitä, joiden lapset tarvitsevat tukea. (Lindgren 2000, 19.)

5.1.3. Yhteisöllinen vanhemmuus

Vanajan seurakunnan pastori Reijo Sillanpää nosti Hämeen Sanomissa 1.4.2001 kirjoituksessaan *Viikon vaihtuessa* lapsidiakonian yhdeksi malliksi yhteisöllisen vanhemmuuden. Lapsen hädän tunnistamien on haaste kaikille aikuisille ja yhteisöllinen vanhemmuus voisi olla yksi toimivan lapsidiakonian malli. Sen tulisi tukea suoraan lasta, antaa hänen tunteilleen ja huolilleen tilaa.

Jos vanhemmilla ei ole aikaa lapselle tai voimia kohtaamaan lapsensa asioita, lapsi jää yksin. Yksinäinen lapsi oppii nuolemaan haavansa itse ja selvittämään huolensa yksin. Tällainen lapsi saattaa olla hyvin esimerkillinen ja kiltti, selviytyjä. Hän sairastuu vahvuuteen ja kantaa aikuisille kuuluvia huolia. Erilaiset selviytymiskeinoista huolimatta lapsi saattaa kärsiä aikuisena erilaisista riippuvuuksista, joista on tullut hänen turvansa, vanhempansa. Psykoanalyytikot sanovat, että riippuvuuksien taustalla on usein syvä hyväksytyksi tulemisen tarve, äidin sylin kaipuu. (Sillanpää 2001, 7.)

Oli mielenkiintoista löytää seurakunnan työntekijän kirjoitus, jossa mainittiin sana lapsidiakonia ja käsitettä pohdittiin käytännön toimien kannalta.

5.1.4. Lapsen kuuleminen ja kuunteleminen

Annika Taitto, lapsi- ja perhekonsultti, kertoi lapsen suorasta tukemisesta luennollaan Kriisiseminaarissa Järvenpäässä 5.4.2001, että lasta tulee kuunnella luonnollisissa tilanteissa heti kun lapsi alkaa kertomaan. Hän on tehnyt töitä päihdeperheissä elävien lasten kanssa. Lapselle annetaan mahdollisuus puhua kokemuksistaan; lapselle on tärkeää, että edes yksi aikuinen kuulee hänen hätänsä. Asioita ei kysellä liikaa, vaan lapsi kertoo nyt mitä haluaa ja ensi kerralla ehkä enemmän. Lapselle täytyy antaa se aika, mitä hän tarvitsee. Lasta autetaan vapautumaan syyllisyydestä ja vastuusta vanhempien toimista. Lapsen vanhempia ei arvostella lapsen kuullen eikä myöskään puhuta asioista, joita lapsi ei vielä ymmärrä.

Keskusteluhetken on hyvä olla turvallinen ja häiriötön ja luottamus rakentuu siitä, että sovitaan asioiden jäävän auttajan ja lapsen välisiksi asioiksi. Jos eteen tulee jokin lastensuojeluasia, täytyy lapselle ilmoittaa, jos asiasta pitää kertoa eteenpäin. Jatkuvuus ja rajat tuovat turvallisuutta, välittäminen ja rakkaus tarkoittaa omien asenteiden nielemistä, vaikka lapsi olisi esimerkiksi likaisissa vaatteissa. (Taitto 2001.)

Jakamaton huomio ei ole sellaista, joka annetaan lapselle silloin kun sattuu olemaan aikaa; se on lapsen kipeä tarve. Tämän tarpeen tyydyttämisestä riippuu, millainen kuva lapsella on itsestään ja miten hänen ympäristönsä hänet hyväksyy. Jos lapsi ei saa vanhempiensa jakamatonta huomiota, hän ahdistuu, koska hänestä tuntuu, että kaikki muu on häntä tärkeämpää. Hän tuntee olevansa turvaton ja hänen emotionaalinen ja henkinen kehityksensä häiriintyy. (Campbell 1980, 68.)

Yksi oikeaan rakkauteen kuuluva asia on aktiivinen kuunteleminen. Tämä on lapsen kuuntelemista niin, että hän tietää aikuisen varmasti ymmärtävän, mitä hän yrittää sanoa. Lasta turhauttaa se, että hänen käsketään tehdä jotakin ja hän kokee, ettei hänen mielipidettään oteta asiassa huomioon. (Campbell 1980, 89.)

5.2. SURU

5.2.1. Menetyks ja henkinen kasvu

Miamin yliopistossa työskentelevä professori Nancy Hogan on yksi maailman johtavia suruasiantuntijoita. Hän on tutkinut ja hoitanut surevia aikuisia, lapsia ja nuoria kolmekymmentä vuotta. Hänen mielestään surevien auttamisen pitäisi perustua tutkittuun tietoon, jotta myyttiset uskomukset eivät ohjaisi auttamista ja hoitoa. Surussa on aina menetyksen puoli, mutta myös henkisen kasvun puoli. (www.haku.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1999/21.toukokuu/SURU2099.HTM.)

”Lapset voivat osoittaa surunsa avoimesti tai kätkeä sen, he voivat työntää syrjään tai yrittää unohtaa sen. Heidän reaktionsa ovat yhtä monimuotoisia kuin

aikuisten; kipu voi piillä aivan yhtä syvällä ja kestää yhtä kauan kuin aikuisillakin. Kyetäksemme auttamaan ja tukemaan surulapsia meidän on käsitettävä tämä moninaisuus, kunnioitettava surun eri ilmenemismuotoja ja kuunneltava signaaleja, joilla lapset kertovat, miten he tilanteen kokevat. Lisäksi meidän on ymmärrettävä, että suru vie usein paljon aikaa ja että lapsi tajuaa sen kasvaessaan uudella tavalla. Isänsä menettänyt kuusivuotias tarkastelee kuolemantapausta toisin silmin kymmenvuotiaana ja taas eri tavoin murrosiässä.” (Dyregrov & Raundalen 1997, 28.)

5.2.2. Surutyö

Surutyö, die Trauerarbeit, on saksalaisen psykoanalyytikon Sigmund Freudin luoma käsite. Hän huomasi ihmisen joutuvan psyykkisesti ponnistelemaan menetyksen jälkeen, toisin sanoen tekemään surutyötä sopeutuakseen uuteen tilanteeseen ja löytääkseen tasapainon. Surun psykologinen ja psykoanalyttinen tulkinta on Freudin ansio. Suru on aktiivinen prosessi, surutyö on monivaiheinen tapahtumaketju. (Harmanen 1997, 30.)

Sielunhoitotyössä on huomattu, että keskeneräiseksi jäänyt surutyö aiheutti monia ongelmia. Surutyö vaatii fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia ja hengellisiä voimavaroja. Surutyö sopeutti surevan siihen todellisuuteen, että menetyksen aiheuttama tuska on kohdattava. Jos sureva ei päässyt irti surustaan, suru kroonistui, sureva masentui ja eristäytyi. Tällöin suru saattoi purkautua selittämättöminä kipuinä ja oireiluina. Kuoleman ja kuolevan kohtaamisen lisäksi omaisten sielunhoito ja tukeminen alkoi näkyä alan kirjallisuudessa, kun kuolleiden läheiset alkoivat kirjoittaa omakohtaisia surukuvauksia. Kirkko lähestyi surevia jakamalla teologien laatimia kirjasia avuksi surutyöhön. (Harmanen 1997, 30-31.)

Hylätyksi tuleminen, avioero, abortti, lapsettomuus, vakava sairastuminen tai vammautuminen, maineen, aseman, työn tai omaisuuden menetys ovat myös asioita, jotka edellyttävät suremista. Niissäkin on kysymys jonkin hyvin tärkeän asian kuolemasta. Ihminen joutuu arvioimaan elämänsä uudestaan ja luomaan uuden suhteen itseensä. Se onnistuu vain, jos ihminen on valmis luopumaan joistakin

itseensä liittyvistä käsityksistä ja uskomuksista. Jotakin kuolee, jotta uusi voi syntyä ja suru on tuon tapahtumasarjan kätilö. (Lindqvist 1999, 15-16.)

Piilotettu lapsen suru voi koteloitua vuosikymmeniksi ja purkautua yllättävän vahvana ja vaativana aikuisuudessa, tavallisimmin keski-iässä tai esimerkiksi uusien menetysten kohdatessa (Lindqvist 1999, 135).

5.2.3. Surun vaiheet ja lapsen reaktiot

Emotionaaliset tasot, joiden läpi ihmisen täytyy työskennellä eron aikana ja jälkeen, ovat paljolti samanlaiset kuin ne tasot, joiden läpi on kuljettava läheisen kuoleman yhteydessä (Fisher 1997, 10).

Ensimmäinen reaktio menetyksen tunteeseen on kieltäminen. Vaiheeseen liittyy usein emotionaalinen shokki, tunnekylläisyys ja kaikkien tunteiden kieltäminen. Ihminen voi käyttäytyä kuin robotti, kuin mitään ei olisi tapahtunut. Hän torjuu vihan tunteensa ja saattaa masentua. Toisessa vaiheessa masennusta aiheuttanut sisäänpäin kääntynyt viha kääntyy ulospäin muita ihmisiä kohti. Kolmannessa vaiheessa ihminen alkaa käydä kauppaa. ”Teen ihan mitä vaan, että asiat palautuvat ennalleen. Neljännessä vaiheessa ihminen alkaa irrottautumaan ja saattaa samalla masentua syvästikin. Viides vaihe on menetyksen hyväksyminen. Nämä suruprosessin viisi vaihetta käydään läpi silloin surraan läheisen kuolemaa tai kun surraan rakkaussuhteen päättymistä. (Fisher 1997, 133-135.)

Myös lapset menevät aikaisemmin kuvatut viisi vaihetta suruprosessissaan läpi. Lapset surevat ja itkevät yleensä luonnollisemmin kuin aikuiset, kunnes aikuiset puuttuvat prosessiin, kun eivät kestä katsella lapsen tuskaa. Erotilanteessa he kieltävät vanhempiansa eronneen ja uskovat vanhempien palaavan yhteen. Lapsen pitää saada olla myös vihainen, koska hän joutuu eroon vanhemmastaan ja joutuu muuttamaan elämäntapojaan. (Fisher 1997, 135-136.)

Kun läheinen ihminen kuolee ja lapsen voimat riittävät hyväksymään kuoleman todellisuuden ja lopullisuuden, viha voi ilmetä hyvin rajuna. Lapsi voi ilman suurempaa syytä kiukutella, oikutella, heitellä tai rikkoa tavaroita, lyödä tai kieltäytyä yhteistyöstä aikuisen kanssa

Suvanto- eli hyväksymisen vaiheessa alkaa luopumisen aika. Lapsi on väsynyt, iloton ja haluton tekemään mitään, mutta toisaalta hän on aikaisempaa kypsyeempi elämää varten. Lapsi alkaa vähitellen innostumaan ja iloitsemaan elämästä. (Wennermark 2001, opetusmoniste)

5.2.4. Lapsen kuolemakäsitys

Pienet lapset eivät ole vielä estyneitä, vaan he näyttävät tunteitaan ja esittävät kysymyksiään aidosti. Nyky-yhteiskunnassa suru ja kuolema koetaan yhä harvemmin siinä ympäristössä, jossa lapset elävät. Kuolema tapahtuu sairaalassa ja siunaustilaisuudet ja hautajaiset pidetään erillisissä tiloissa juhlallisen arvokkaasti. Siksi kai vanhemmat jättävät usein lapset kotiin, ja näin suru ja kuolema pidetään loitolla. (Palho 1988, 48.)

Eräs tuttavani kertoi, kuinka hänen sukulaisensa poika oli kaksivuotiaana lopettanut puhumisen, kun isä kuoli. Lapsi nappasi aina välillä isänsä kehyksissä olleen ison valokuvan ja halasi kuvaa voimakkaasti. Lapsen äidin oli ollut hyvin vaikea hyväksyä puolisonsa kuolemaa.

On todettu, että lapsi pystyy kaksivuotiaasta alkaen surutyöhön aikuisen avulla. Lapsen kysymyksiin kuolemasta tai kuolemanjälkeisestä elämästä täytyy vastata. Kuolleesta omaisesta tai tuttavasta on puhuttava, muisteltava yhdessä koettuja hetkiä, katsottava valokuvia. Muistot lohduttavat niin lasta kuin aikuistakin. (Arajärvi 1989, 154.)

Alle viisivuotiaalle kuolema ei ole lopullista vaan hän kysyy, milloin vainaja tulee takaisin. Lapsi ymmärtää asiat konkreettisesti eikä kuolemaa saa siksi verrata uneen tai matkaan. Kymmenenteen ikävuoteen mennessä lapsi oppii vähitellen kuoleman

peruuttamattomuuden ja että kaikki elintoiminnot loppuvat kuollessa. Tämän ikäinen voi kokea kuoleman hyvin epäoikeudenmukaisena. Murrosikäinen taas voi ajatella, että hän olisi pystynyt estämään tapahtuneen. Nuorten surureaktiot voivat ilmetä konflikteina toisten kanssa. Murrosiässä tytöt puhuvat tapahtuneesta enemmän ja itkevät. Pojat voivat työntää tapahtuman mielestään. (Valonen 2000, 114-115.)

Lapsen surutyötä ei helpota läheisen ihmisen kuoleman salaaminen tai jos kuolemasta ei saa puhua. Aikuiset yrittävät usein varjella lasta puhumattomuudella. Lapsen oma kuva kuolemasta saattaa tällöin vääristyä, hänen mielikuvituksensa tekee tapahtuneesta ehkä pahemman kuin se onkaan. Kun lapselle kerrotaan tapahtuneesta, täytyy olla rehellinen ja empaattinen. Jos lapselle jää käsitys kuoleman outoudesta tai lapsi tuntee syyllisyyttä, hän saattaa kärsiä aikuisena mielenterveyshäiriöistä. (Arajärvi 1989, 154-155.)

Jos lapsi on vakavasti sairas, aikuisten on oltava rehellisiä puheissaan. Lapsen säästäminen ikäviltä asioilta tyydyttää lähinnä aikuisen tarpeita. Kuoleman ajankohtaa ei kukaan tiedä. Aikuinen voi sanoa, ettei tiedä kaikkia vastauksia. Kuolemasta on puhuttava mahdollisimman luonnollisesti ja rauhallisesti. Lapsi vaistoo vanhempien tuskan, mutta asioista kannattaa puhua ja tehdä surutyötä yhdessä lapsen kanssa. Yhdessä koetut arvokkaat hetket ja rehellinen ilmapiiri ovat helpottamassa lapsen kuolemaa. (Arajärvi 1989, 155.)

Lapsen kuollessa vanhempien surutyöhön saattaa liittyä syyllisyyttä ja katkeruutta. Surutyön mukana nousee kiitollisuus yhteisistä vuosista. Myös sisarusten surutyötä täytyy tukea. Lapset saattavat luulla aiheuttaneensa sisaruksen kuoleman ajatuksen voimalla, jos ovat mustasukkaisuudessaan toivoneet esimerkiksi vauvan häviämistä. Syyllisyys saattaa johtaa aggressiivisuuteen, joka ilmenee käytöshäiriöinä tai itsetuhoajatuksina. (Arajärvi 1989, 155-156.)

Lapsilla on lyhyempi murhejännepäli eli suru esiintyy usein lyhyinä jaksoina ja voi näyttää siltä, ettei tapahtuma ole vaikuttanut heihin. Lapset voivat itkeä paljon tai vain vähän ja toiset eivät itke lainkaan. Jos lapsi on menettänyt jommankumman

vanhempansa, sisaruksen tai ystävänsä, murhetta ja kaipausta voi pahentaa toisten onni. Muilla on jotain, mitä hänellä ei enää ole. Pikkulapset voivat osoittaa kaipausta etsimällä vainajaa, isommat voivat upottautua muistoihin. (Dyregrov 1997, 19.)

5.2.5. Avioero lapsen kannalta

Avioerotilanne on lapsen kannalta kipeä kysymys. Vastoin yleistä käsitystä, jonka mukaan puolet avioliitoista päättyy eroon, Tilastokeskus kertoi joulukuussa 1999, ettei yhdestäkään avioliittokohortista edes kolmannes ole päättynyt avioeroon. (www.srk-opisto.fi/upi/kaste/mesko.html)

Suomessa tapahtuu vuosittain noin 14000 avioeroa. Kirja *Juholla on kaksi kotia* on tehty siksi, että lapsi tulisi näkyväksi myös avioerotilanteessa. Kirja kiinnittää huomiota siihen, miten lapsen kanssa puhutaan avioerosta. Kirja soveltuu parhaiten avioeron käsittelyyn 3 – 10-vuotiaiden kanssa. Myös varhaisnuori saa tekstistä tukea. Kirjan alussa oleva kertomus ”Juholla on kaksi kotia” on tarkoitettu aikuisen ja lapsen yhdessä luettavaksi. Lapsi voi tuntea, ettei ole tilanteessaan yksin ja kertomus helpottaa keskustelun aloittamista aikuisen ja lapsen välillä. Kirjan aikuisille suunnattu tieto kertoo seikoista, jotka vaikuttavat lapsen elämään eroprosessin aikana. Huomiota on kiinnitetty erityisesti siihen, kuinka lapsi eri ikäkausina hahmottaa ympärillään tapahtuvia asioita. Kirjassa käydään läpi miten ja minkälaisia asioita lapselle on hyvä avioerosta viestittää ja miten lapsi pyrkii viestittämään tunteistaan ja ajatuksistaan aikuiselle.

Kirjan tekemisen on käynnistänyt Lastensuojelun Keskusliiton Lapsen etu –hanke, jonka yhtenä tarkoituksena on ollut edistää perheneuvoloiden tekemää perheasioiden sovittelutyötä lapsen kannalta. Julkaisun asiantuntijoina ovat olleet alan parhaat asiantuntijat, joukossa mm. avioeroryhmien kouluttaja Kari Kiiänmaa.

Kirjan *Jälleenrakennus, kun suhteesi päättyy*, esipuheessa Kari Kiiänmaa (1997, 11) kertoo, että hän on käyttänyt kyseistä teosta *Eroseminaareissa* eli

Jälleenrakennusseminaareissa, jotka hän aloitti Fisherin innostamana Suomessa vuonna 1992.

Avioeroseminaareja järjestetään myös lapsille. Fisherin kirja on kattava opas kaikkiin ongelmatilanteisiin käytännön ja tunteiden tasolla sekä aikuisille että lapsille.

5.3. Surun purkaminen

5.3.1. Surun purkamisen menetelmiä

Sielunhoidon yhteydessä menetelmillä voidaan tarkoittaa lyhyillä kursseilla opittuja työtapoja tai suuria viitekehysellisiä kokonaisuuksia, joita opiskellaan monta vuotta. Surukotiin mennessään sielunhoitaja voi käyttää keskustelua ja tunteiden ilmaisua helpottavia työtapoja, kuten valokuvien katselua. Erityisesti lapsiperheissä voi sureville ehdottaa piirtämistä, maalaamista ja kirjoittamista. (Virtaniemi & Käyhty 1998, 258.)

Lapsi purkaa suruaan luontevasti piirtämällä ja leikkimällä. Sitä kautta hän voi ilmaista niitä tunteita, joita ei voi vielä sanoittaa. Myös ammattimainen terapia käyttää apuna maalaamista ja musiikkia. Hyvä keino tunteiden purkamiseen on myös sadut ja kirjat, joiden päähenkilöihin lapsi voi samaistua. (Tuomisto 2000, 7.)

5.3.2. Symbolididaktiikka surun purkamisessa

Uskonnon pedagogiikassa ja kristillisessä julistuksessa on parin vuosikymmenen aikana kehitetty opetusoppia, josta käytetään nimeä symbolididaktiikka. Se on osoittautunut niin merkittäväksi, että esimerkiksi Saksassa sekä koulun että kirkon uskonnonopetus orientoituu sen mukaan sekä protestanttisella että katolisella puolella. (www.srk-opisto.fi/upi/kaste/sdid.htm.)

Kasvaessaan lapsi kasvaa kohti symbolifunktiota eli asioiden ymmärtämistä symboleina ja symbolien kautta. Tätä prosessia ihmisen sielunelämässä hallitsee muisti ja mielikuvitus. (www.srk-opisto.fi/upi/kaste/sdid.htm.)

Muistin ja mielikuvituksen avulla ihminen luo itselleen ja toiminnalleen sisäisen eksistenssitilan, eräänlaisen sisäisen teatterinäyttämön. Tällä sisäisellä näyttämöllä tapahtuvat lapsen leikit, satuihin ja kertomuksiin eläytyminen sekä aikuisen osallistuminen kulttuurin ja uskonnon ilmiöihin.

(www.srk-opisto.fi/upi/kaste/sdid.htm.)

Ihmisen kehittämä tärkein symbolijärjestelmä on kieli, mutta sen lisäksi on muitakin itsensä ilmaisutapoja ja symbolijärjestelmiä, kuten liikkeet, eleet, maalaaminen ja musisointi. Lapsen leikki on tärkeä osa lapsen sosiaalistumisprosessia. Leikissä ovat läsnä sisäinen tila, kokemusrakenteet ja ympäristön objektivoimat muodot. (www.srk-opisto.fi/upi/kaste/sdid.htm.)

Symbolididaktiikka vaatii aina kertovaa eli narratiivista opettamista. Kertomukset sinänsä ovat jo symboleja ja niiden sisällä toimivat lukuisat sanasymbolit. Raamatun kaikki tärkeimmät asiat on puettu kertomusten muotoon. Lapsen ajattelun valtavirta lähes aikuisikään asti on ns. kuva-ajattelua; lapsi ajattelee ja ymmärtää asioita sisäisten kuvien avulla. (www.srk-opisto.fi/upi/kaste/sdid.htm.)

Kuvakirja ovat helppo apuväline käydä lapsen kanssa vaikeita asioita läpi. Kuolemasta kertova kirja *Pekka kaksi käsinettä* on mielestäni hyvä esimerkki siitä, kuinka vaikeat asiat kuten syyllisyys ja erilaiset pelot hautaamiseen liittyen käsitellään lapsen näkökulmasta. Kirjassa on esimerkkejä kertoa luovasti asiasta pienellä rekvisiitalla ja niin, että lapsi voi itse tekemällä mennä asioita läpi ymmärtääkseen ne paremmin. Referaatti kirjasta on opinnäytetyöni liitteenä (Liite 1).

6. HAASTATTELUT

Diakoniatyöstä vastaava teologi työskentelee maalaisseurakunnassa, jossa hän on aikaisemmin vastannut nuorisotyöstä. Lapsidiakonia ei ollut hänelle tuttu termi niin, että se toisi minkäänlaisia työmenetelmiä mieleen. Kysyin, tuleeko päivähoiton ammattilaisilta pyyntöjä käsitellä uskonnollisia teemoja tai peräti pyyntöjä jutella jonkun lapsen kanssa.

”Joulu ja pääsiäinen ovat luontevimmat ajankohdat mennä päiväkotiin kertomaan näihin juhliin liittyvistä asioista. Silloin kun oma tyttö oli päiväkodissa, syntyi luonteva tilanne mennä päiväkotiin vierailemaan. Päivähoitossa ei voi ottaa esille uskonnollisia kysymyksiä, jotta ei loukkaa niitä lapsia, jotka eivät kuulu kirkkoon tai edustavat muuta uskontokuntaa. Asioista on ”parempi vaieta”, jotta ei loukkaa ketään tai ettei tule ”tyrkyttäneeksi” uskontoa. Samasta syystä pappia ei voi kutsua juttelemaan lapsen kanssa, koska silloin pitäisi tietenkin kysyä vanhemmilta lupa ja se voisi taas olla loukkaavaa. Vaitiolovelvollisuus estää myös kertomasta lapsen ongelmista, vaikka jonkinlaista yhteistyötä tehtäisiinkin jonkun asian tiimoilta.

”Surukodeissa käydyissä keskustelutilanteissa lapset ovat hyvin harvoin läsnä ja vaikka he olisivat paikalla, vanhemmat hoitavat puhumisen. Eräissä hautajaisissa aikuiset puhuivat, kuinka kauhea isku isoisän kuolema oli jollekin lapsenlapsista, mutta silloinkaan kukaan kertonut, kuka lapsijoukosta oli se kyseinen lapsi.”

Aikuiset siis puhuvat lapsen puolesta tämän tunteista ja purkavat ehkä omaa ahdistustaan, kun näkevät lapsen kärsivän. Itse muistan isän kuoltua, kuinka minunkin aikana puhuttiin, että olin isälle niin tärkeä ja rakas. Siitä johtuikin ajatukseni mennä mahdollisesti isän seuraksi taivaaseen, jolloin minun olisi pitänyt myös kuolla. Mutta ajatus ei sitten tuntunutkaan hyvältä, kun kuvittelin omat hautajaiseni, joista tulin itse kovin surulliseksi.

Lapsityöstä vastaava teologi on kiertänyt päiväkerhoja ja –koteja kunnan pienemmässä taajamassa. Syksyllä hän keskittyi ehtoollisopetukseen ja keväällä kasteopetukseen. Hän menee lasten kanssa kastekaavan läpi ja kastetilaisuus

rakennetaan pöytää myöten yhdessä, lapsista valitaan kummit ja vanhemmat ja vauvana on nukke kastemekko päällään.

”Lapsille on hyvä esittää asiat konkreettisesti. Kaste on laaja aihe, muuten yleensä on hyvä puhua yhdestä asiasta kerrallaan.”

Pastorilla on aina jokin esine mukana, jonka avulla lapsille jää asia mieleen paremmin. Hän on usein rakentanut lasten kanssa alttarin ja hänellä on ollut alba mukana, jotta lapset saavat kokonaiskuvan kirkollisesta tilaisuudesta.

Lapsityönohjaajan mukaan ei yhteistyötä muiden työalojen kanssa juurikaan ole ollut. Taajamien lisäksi päiväkerhoja on maalaiskunnassa pitkienkin matkojen päässä. Organisoimiseen ja yhteyksien pitoon menee aikaa kiitettävästi. Lapsityönohjaaja kertoi, että *”päiväkerhoissa on muutaman kerran käynyt niin, että lasta ei ole tuotu enää kerhoon perhepiirissä tapahtuneen kuolemantapauksen jälkeen lähinnä kai siksi, että vanhemmat eivät ole jaksaneet tuoda lasta kerhoon.”*

”Lastenohjaajien työtunnit ovat täydet, joten ylimääräisiin yksittäisiin tapaamisiin lasten kanssa kerhoajan ulkopuolella ei nyt olisi mahdollisuutta. Kerhoissa käy kotona hoidettavia lapsia, mutta jotkut perhepäivähoitajat tuovat myös hoitolapsiaan seurakunnan kerhoihin.”

Keväällä –98 kokoontui kunnassa uskontokasvatusryhmä, johon kuului lapsityönohjaaja ja päiväkodin ja perhepäivähoidon edustajia.

”Tarkoitus oli kehittää uskontokasvatuksen osuutta päivähoidon esiopetussuunnitelmaa varten. Kevätretket seurakunnan leirikeskukseen toukokuussa ja kirkkohetkien suunnittelu oli osa yhteistyötä. Viimeisen vuoden aikana kokoontumisia ei ole paljon ollut, eikä yhteistyö ole tullut säännölliseksi.”

Paikkakuntani kahdelta diakonilta sain kuulla, että molemmat ovat olleet hyvin vähän suoraan lapsen kanssa tekemisissä. Diakoni A:n varsinainen asiakaskunta on vanhukset, joita paikkakunnalla on paljon.

”Kotikäynneillä yleensä keskustellaan vanhempien kanssa. Kerran eräs äiti otti yhteyttä, koska tarvitsi lastenhoitoapua ja arveli seurakunnasta löytyvän vapaaehtoisia auttamaan. Kävin perheen luona, joka ei siis tarvinnut lainkaan taloudellista apua, vaan äiti tarvitsi tukea arkeensa ja erityisesti lastenhoitoapua iltaisin. Kerran erään isoäidin kanssa oli sovittu, että tämä tuo lapsenlapsensa juttelemaan kanssani, jos isoäiti itse ei osaa vastata lapsen kysymyksiin kuolemasta. Keskustelua ei tarvittu, joten isoäiti lienee pärjännyt lapsen kysymysten kanssa.”

Haastattelun aikana puhuimme siitä, kuinka eriytyneitä työ seurakunnassa usein on eikä sitä tule ajatelleeksi, millaista yhteistyötä voisi tehdä ja vaikka edes joskus kiertää päiväkerhoissa tai päiväkodeissa, niin kuin hän joskus kiersi puhumassa lähetystyöstä siinä seurakunnassa, jonka nimikkolähetti oli.

Diakoni B vastaa päihdetyöstä. Lapsidiakoniasta hän sanoo, että *”se tarkoittanee sitä, että etsitään sellaisia apua tarvitsevia lapsia, joihin muu apu ei yllä. Lapset olisivat ehkä perheväkivallan uhreja, joita ei vielä ole huomattu, tai inestien uhreja, joita ei vielä ole tavoitettu. Samoin koulukiusatut ja mielenterveysongelmaiset – nykyajan lapset ovat ongelmineen kuin pieniä aikuisia, joilla kuitenkin ei ole välineitä käsitellä ongelmiaan senkään vertaa kuin aikuisilla. Kotikäynneillä olen tavannut lapsia käydessäni yksinhuoltajien luona, mutta avun kohteena on ollut äiti.”*

”Rippikoulussa olen toiminut selkeästi sielunhoitajana ja kuuntelijana ongelmanuorille. Joskus nuorta voi olla mahdoton lähestyä, jos tämä ei halua jutella, vaikka tarvetta olisi aivan selvästi.”

”Kunnan ja seurakunnan yhteistyönä on alkanut uusi projekti kerrostaloalueella, jossa asukkaita on noin 450. Aasukkaat ovat pääasiassa vuokralla joko kunnalla tai Osuuspankilla. Kerrostaloista kaksi on omistusasuntotaloja. Alueella asuu nuoria lapsiperheitä, vanhuksia, ja yksinäisiä miehiä ja naisia, jotka ovat työttömiä. Alueen ongelmana on jonkin verran päihteiden liikakäyttö ja siitä seuraavat häiriöt. Poliisin tilaston mukaan hälytyksiä vuoden aikana oli ollut vähän yli sata. Alueen häiriöitä aiheuttavat pääasiassa ne asukkaat, jotka ovat saaneet hädön ja ne, jotka eivät varsinaisesti asukaan alueella, vaan ovat asunnottomia tällä hetkellä.”

”Projektissa on mukana taustayhteisönä kunnan ehkäisevän päihdetyön ja seurakunnan diakoniatyön lisäksi sosiaalitoimi, nuorisotoimi, kotipalvelu, työvoimatoimisto, isännöitsijä, asuntovirasto, poliisi ja asukasyhdistys. Projektiin on saatu kaksi sosionomiopiskelijaa tekemään alueesta ja projektista päättötyötä. Projektin eteneminen on osittain heidän vastuullaan.”

”Toiminta on aloitettu viime syksynä viranomaistyönä ja nyt keväällä on pidetty kaksi asukasiltaa. Asukasilloissa on tavoitettu noin 30 asukasta ja heidän mielipiteitään alueen kehittämisestä on kuunneltu. Asukkaiden toiveiden pohjalta alueelle rakennetaan yhteinen grillipaikka ja lasten leikkikenttäaluetta kehitetään. Aluetuvalla on päätetty aloittaa viikoittaiset avoimet ovet, kerhotoimintaa vanhuksille, satutunti lapsille, pelitoimintaa iltapäivisin kaiken ikäisille ja kaakaopyhäkoulu.”

”Kaakaopyhäkoulua pidettäisiin joka sunnuntai alueella asuvan papin ja vapaaehtoistyöntekijöiden voimin. Lapset ruokittaisiin sunnuntaisin, jolloin mahdollisesti muualta ei ihmeemmin ruokatarjoilua löydy.”

”Alueen leikkikenttäalue rakennetaan mahdollisesti lasten suunnitelman mukaisesti. Kunnan asuntotoimi on varannut tähän rahaa ja alueesta on siis tarkoitus tehdä viihtyisiä heidän ehdoillaan.”

”Satutunti on suunniteltu alkamaan aamupäivisin perheen pienimmille mahdollisesti niin, että äidit tai isät voisivat olla mukana. Asia on vielä kehitteillä. Alueella on jo vuosia toiminut seurakunnan lapsityö hyvin aktiivisesti päiväkerhojen muodossa.”

”Mallia lähiöprojektin toteuttamiseen ja toimintamuotoihin haettiin tutustumalla naapurikaupungin yhteen lähiöprojektiin. Sieltä saatiin idea kaakaopyhäkoulusta.”

Seurakunnan kolmesta nuorisotyöntekijästä yksi on työn ohella opiskellut noin kaksi vuotta erityisnuorisotyön ohjaajaksi. Hän on koulutuksensa aikana kuullut

puhuttavan lapsidiakoniasta.

”Se on toisaalta vanhemmuuden tukemista ja samalla lapsen tukemista ja toisaalta etsivää työtä; mennään sinne missä apua eniten tarvitaan. Ennaltaehkäisevää lapsidiakoniaa tarvitaan ja hyvä jos päästään toimimaan ainakin niin, että lapsen tilanteen tuntien voidaan lasta tukea hänen ongelmissaan ja estää tilanteen paheneminen. Hyvin tärkeää on moniammatillinen yhteistyö päivähoidon, koulun ja sosiaalitoimen kanssa. Lasten tilanteesta on paikkakunnalla vanhemmatkin olleet kiinnostuneita ja väkeä on saatu tukihenkilötoimintaan. Vanhempia on mukana tällä hetkellä 12, jotka kaikki ovat käyneet tukihenkilökurssin, joka kesti 40 tuntia. Kouluttajina oli erilaisia kasvatustalon ammattilaisia. Yksinhuoltajaäiti voi saada lapselleen tuki-isän, joka onkin harvinaista siksi, että miehiä on vain muutama mukana tukihenkilötoiminnassa. Nuorin tuettava tällä hetkellä on 4-vuotias.

Tuettavista lapsista tulee tieto mm. ala-asteen rehtorin ja päivähoiton ohjaajan kautta ja kunnan sosiaalitoimen kautta. ala-asteella on johtokuntatasolla mietitty, miten tukihenkilötoimintaa voitaisiin kehittää, kun lapset tarvitsisivat tukea selvitäkseen koulutehtävistään. Nyt on saatu sen verran aikaiseksi, että viimeistään vuoden 2002 alusta kuntaan saadaan koulukuraattori, jonka työskentely tulee olemaan kunnan kaikki ala- ja yläasteet ja kaksi lukiota.”

Muiden pienten lasten kanssa toimivien haastatteluissa selitin ensin, että olen haastatellut seurakunnan työntekijöitä teemasta lapsidiakonia. Kaikki haastateltavat tuntevat seurakunnan toimintaa, joten diakoniatyöstä heillä oli olemassa käsitys. Kysyin, onko seurakunnan työntekijät ottaneet yhteyttä yhteistyön merkeissä ja onko sellaista muuten käytännössä ollut. Perhepäivähoitaja kertoi, että *”seurakunnan lapsityön kanssa on järjestetty kevätretki toukokuussa seurakunnan leirikeskukseen järven rannalle. Siellä on ollut mahdollisuus lasten ja vanhempien saunoa, uida, paistaa makkaraa ja touhuta muuta mukavaa yhdessä työntekijöiden kanssa.”*

”Uskontokasvatusta ei saa antaa, mutta kun perhepäivähoitaja toimii yksin, hänellä voi olla mahdollisuus lasten vanhempien luvalla lukea esimerkiksi ruokarukous oman vakaumuksensa mukaisesti.”

Päiväkodissa, jossa omat lapseni ovat olleet hoidossa, keskittyy omissa tavoitteissaan kansainvälisyyskasvatukseen, suvaitsevaisuuteen ja erilaisuuden hyväksymiseen. Kirkkovuoden mukaan käydään läpi kristillisiä juhlia ja käsitellään joitakin uskontoon liittyviä kysymyksiä, mutta varsinaista uskontokasvatusta päiväkodeissa ei anneta.

”Kuolema on aihe, joka tulee lapsilla mieleen ennen kouluikää. Vanhempien kuolema ei ole tullut eteen, mutta isovanhempi on saattanut kuolla ja lemmikin kuolema on myös iso asia lapselle.”

Surutyö tulee vastaan muutenkin kuin kuoleman kohdatessa. Muutot aiheuttaa surua, lapset saattavat pelätä, etteivät kaikki lelut tule mukaan. Ystävistä voi joutua luopumaan.

”Onko vanhemmuus hukassa – kyse lienee siitä, miten puuttuva aika korvataan lapselle; isolla rahalla vai läsnäololla.”

”Yhteistyö seurakunnan kanssa vähäistä, se vaihtelee. Vanhempien vakaumus vaikuttaa, kuinka paljon lapselle saa uskonnosta puhua.”

Omalla paikkakunnalla toimii aktiivisesti teatteriseura, joka tarjoaa lapsille luovan ilmaisun kursseja ja näytelmiin pääsee myös mukaan, jos intoa ja aikaa riittää. Omat tyttäreni ovat olleet luovan ilmaisun kurssilla, joka järjestettiin ala-asteen tiloissa. Nyt he ovat jo mukana näytelmäharjoituksissa. Kurssin vetäjä on tehnyt samankaltaista työtä jo vuosia. *”Harjoituksia on välillä ollut niin monta kertaa viikossa, että tekemistä on riittänyt ja muu touhuaminen kylillä on lapsilta jäänyt, kun on ollut mukava harrastus ja paikka, missä viettää aikaa. Lasten esittämissä tuotoksissa on tullut esille asioita, joita leikin avulla työstetään. Yhdessä vaiheessa lapset esittivät useaan otteeseen tilanteen, jossa yksi makasi maassa ja kaksi potki.”* Myöhemmin kävi ilmi, että joku kurssin lapsista oli nähnyt sellaisen tilanteen oikeasti samaisella kerrostaloalueella, jolla nyt on alkamassa lähiöprojekti. *”Lapset ovat saaneet tuottaa itse esityksensä ja vasta esityksen jälkeen on purettu*

tapahtumia, mietitty oikean ja väärän eroa. Salliva ilmapiiri ja lasten ehdoilla toimiminen on lähtökohtia. Kokemus on osoittanut, että herkkiä ja hyviä hetkiä tällaisen harrastuksen aloittamiselle on vähän ennen kuin mennään kouluun. Esikouluikäinen jaksaa jo harrastaa iltaisin ja harrastus ei häiritse koulun aloittamista, kun se on jo aloitettu. Seuraava hetki olisi siinä vaiheessa, kun ensimmäinen luokka on takana ja koulunkäynti tullut tutuksi. Koulun aloittaminen on uusi vaihe elämässä ja silloin ei ehkä ole hyvä aloittaa muuta uutta, ettei harrastus häiritse koulunkäyntiin keskittymistä.”

7. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA OMAA POHDINTAA

7.1. Tutkimustuloksia

Monelle haastatellulle lapsidiakonia oli terminä outo, mutta kaikille syntyi ajatuksia asiasta, vaikka ei itse ollut aikaisemmin asiaa kovin syvällisesti pohtinut. Erityisnuorisotyöntekijä sanoi kuulleensa käytettävän termiä lapsidiakonia ja lapsityönohjaajallekin termi oli tuttu Kaisa Lindgrenin toimittaman kirjan myötä. Minulle oli yllätys, mitä jo olemassa olevaa toimintaa lasten hyväksi haastattelut lopulta paljastivat. Sekä seurakunta että kunta tekevät lasten eteen töitä ja yhteistyö lisääntyy pikku hiljaa. Vanhemmat ovat myös toiminnassa mukana ja voitaisiin puhua jo diakonisesta seurakunnasta, jossa moni taho on valmis ottamaan osaltaan vastuuta, kun kysymys on lapsista. Lapsidiakonia ei ole vain seurakunnan asia kuten ei ole diakonia muutenkaan vain pelkkää viran hoitamista, vaan kristityn elämäntapa lähimmäisistään ja heikommistaan huolehtien.

Kirkon kasvatustyön painopiste v. 2001-2002 kulkee otsikolla: ”*Kaste kannattaa – Kasvatus kannattaa*”. Painopistealueen otsikko on monisisältöinen ja samalla avoin kutsu kasvatukselliseen yhteistyöhön. Kasvatus on meille kaikille yhteistä tehtäväaluetta ja olemme vastuussa tulevasta sukupolvesta – kirkon jatkuvasti uusiutuvasta voimavarasta. (www.srk-opisto.fi/upi/kaste/visio.html)

Lapsityöstä vastaava teologi on ryhtynyt tuumasta toimeen ja hänen tapansa konkretisoida asioita ja tehdä lasten kanssa asioita yhdessä on hyvin käytännönläheistä ja osallistuvaa – hän jalkautuu sinne, missä lapset ovat päivisin hoidossa ja seurakunnan omiin kerhoihin, joissa tietämäni mukaan harvoin vierailee pappeja.

Kaakaopyhäkoulu on suunnitteilla lähiöprojektin yhteydessä, mutta kuulin, että pyhäkoulua ei ole vielä kukaan pitänyt niin, että siellä olisi tarjoiltu mitään. Toiminnalle ei ole löytynyt vakituista ohjaajaa, joten saattaa olla epäselvää kenelle kaakaopyhäkoulun pitäminen kuuluu; onko se yhden työmuodon asia, vai hoidetaanko sitä yhteistyössä niin, että säännöllinen toiminta pääsisi alkamaan ja jatkumaan. Seurakunnan työalojen välillä ei ollut paljoakaan yhteistyötä, mikä ei ollut sinänsä yllättävää, ja se saattaa olla tässäkin asiassa ongelma; kenelle kuuluu vastuu siitä, että toiminta aloitetaan suunnitelman mukaisesti.

Erityisnuorisotyöntekijä on saanut vanhemmat liikkeelle ja verkostoituminen lasten kanssa työtä tekevien kesken on jo hyvässä mallissa. Vanhempien aktiivisuus oli ilahduttava tutkimustulos.

Seurakunnan ja muiden tahojen yhteiset tilaisuudet lapsiperheille, kuten toimintapäivä leirikeskuksessa, olisivat hyvä hetki seurakunnan työntekijöille esittäytyä henkilöinä, jotta kasvot tulisivat tutuiksi ja he voisivat myös esitellä eri työmuotojen palveluja.

Varovaisuus, ettei loukkaisi toisen tunteita ja vaitiolovelvollisuus saattavat tehdä hankalaksi avun tarjoamisen lapselle. Myös vanha tapa toimia niin, että tuetaan vanhempia ja sitä kautta lasta vaatii jo asennemuutosta ja rohkeutta lähestyä lasta suoraan. Lapsen kanssa työskentely voi vaatia lisäkoulutusta, jotta pystyy käsittämään lapsen maailmaa ja ajatuksen kulkua.

Mielestäni kaikki haastateltavani jäivät miettimään mielessään, mitä lapsidiakonia tosiaan voisi olla. Onnistuin herättämään keskustelua ja antamaan nimen lasten kanssa tehdylle työlle, kun työ on suoraa lapsen tukemista. Kaikki sanoivat

haastattelun loppupuolella jotain siihen tapaan, että asiaa täytyykin miettiä itsekseen, jos vaikka asian tiimoilta syntyisi ideoita käytännössä toteutettavaksi.

7.2. Opinnäytetyön eteneminen prosessina

Kun aloitin opinnäytetyön teon, ajattelin lähinnä surevan lapsen tukemisen problematiikkaa ja aiheen rajauksen vaikeutta. Sitten innostuin lapsidiakoniasta, koska olen kuitenkin menossa diakoniatyöhön ja lapsidiakonia oli käsitteenä uusi ja vailla konkreettisia käytännön toimintamalleja kaakaopyhäkoulua lukuun ottamatta, joka oli minulle uusi asia. Haastattelut oli helppo tehdä, koska haastateltavat olivat tuttuja. Sen sijaan kirjallisuuden läpikäyminen oli aikaa vievää eikä aikataulut pitäneet. Kevään viimeinen harjoittelu katkaisi opinnäytetyön kirjoittamisen, koska harjoittelu vaati kunnan päivittäistä työpanosta. Tätäkään en osannut ajoissa huomioida.

7.3. Ajatuksia kaakaopyhäkoulusta

Kirjan *Kaakaopyhäkoulusta lapsidiakoniaan* viimeisillä sivuilla sanotaan, että *”Kaakaopyhäkoulu ei ole ainoa diakonisen pyhäkoulun muoto ja mahdollisuus. Paikkakunnallanne tarvitaankin ehkä jotain aivan muuta. Katsele ympärillesi, kuuntele, näe ja kun siltä tuntuu, ryhdy rohkeasti toteuttamaan ideaasi. Laita lahjasi käyttöön. Mistä olet kiinnostunut, missä olet hyvä? Mieti, mitä voit tehdä yhdessä lasten ja perheiden kanssa ja heidän hyvinvointinsa hyväksi.”* Edelleen kirjassa mainitaan, että kaakaopyhäkoulunopettajalla voisi olla oma vastaanottotuntinsa alueen kerhuhuoneella tai jossain, mihin olisi helppo tulla juttelemaan. (Lindgren 2000, 51-52)

Näkisin sen hyvänä toimintamuotona juuri lähiöprojekteissa ja sellaisessa aluetoiminnassa, joka koskee nimenomaan lapsiperheitä, joten järjestäisin todennäköisesti itse vastaavaa toimintaa, jos olisin jossain projektissa mukana. Jos ei olisi mahdollista pitää pyhäkoulua eli jos toiminta ei saisi olla seurakunnan

toimintaa, käyttäisin tilaisuuden järjestää luovan ilmaisun nimissä kerhotoimintaa lapsille ja samalla kerhossa voitaisiin tarjoilla syötävääkin kuten kaakaopyhäkoulussa. Tärkeintä on, että lapsi saa purkaa tunteitaan ja saa siihen välineitä ja jokin säännöllinen toiminta ja tuttu aikuinen ovat osa hänen arkista elämäänsä. Kaakaopyhäkoulu voisi markkinoida niin, että se olisi eräänlainen harrastusmahdollisuus muiden joukossa, jotta kukaan ei tuntisi leimaantuvansa käydessään kaakaopyhäkoulua. Vanhemmat kannattaa ottaa toimintaan mukaan ja heille voisi järjestää omaa ohjelmaa yksityisen ja yhteisöllisen vanhemmuuden tukemiseksi. Se missä kontekstissa toimitaan sanelee käytäntöä, joten toiminnan suora kopioiminen jostain toisesta projektista ja ehkä vielä toiselta erikokoiselta paikkakunnalta ei onnistu. Jotta toiminta olisi ennaltaehkäisevää, täytyy tehdä jonkinlainen kenttätutkimus lasten tilanteesta ja tarpeista alueella, jonne toimintaa järjestetään. Toiminnassa olisi tietysti mukana sellaisiakin lapsia, joilla ei ole harteillaan mitään ongelmavyhtiä ja heille keinot tunteiden purkamiseen jatkossa auttaisi tasapainoisen elämän jatkumista. Toiminnan pitäisi olla myös sillä tavalla joustavaa, että jos tarpeet muuttuvat, myös toimintaa ollaan valmiita muuttamaan ja kehittämään. Toiminnan arviointi koko toiminnan ajan on siis välttämätöntä, jotta toiminta palvelee kohderyhmäänsä eikä muodostu ohjaajien omaksi puuhasteluksi.

Koen muun toiminnan lisäksi päivystysluontoisen tapaamismahdollisuuden aluetyössä mielekkäänä. Vastaanotolle voisi tulla niin lapset kuin aikuisetkin ihan vaan juttelemaan ja tarvittaessa voisi sopia tapaamisen tietynä ajankohtana.

Kirkkovuoden kaksi suurta juhlaa, joulun ja pääsiäisen, kertovat syntymästä ja kuolemasta. Pääsiäisvaellus kertoo Jeesuksen tiestä ristille, tyhjän haudan ihmeestä ja ylösnousemuksesta. Monikulttuurisuusjaksolla järjestimme toisen opiskelijan kanssa ala-asteella pääsiäisvaelluksen, jonka rakentamiseen ja toteuttamiseen osallistui myös maahanmuuttajalapsia että kirkkoon kuulumattomia. Kirkollisten juhlien yhteydessä kynnys käsitellä asioita, jotka liittyvät kuitenkin kristinuskon keskeisiin tapahtumiin, on jollain lailla kaikille luontevaa. Joulun ja pääsiäiseen liittyen voitaisiin aluetyössäkin toteuttaa jokin suurempi pääsiäisvaelluksen tapainen projekti oman alueen lasten ja vanhempien kanssa yhdessä. Jouluna voisi järjestää

yhteisen toiminnallisen juhlan, vaikka päiväkodeissa ja –kerhoissa ja kouluissa onkin omat juhlansa.

7.4. Ammatillista pohdintaa

Tutkimuksen tekeminen teemahaastattelun menetelmin on helppo tapa työelämässä nostaa asioita keskusteltavaksi ja tuloksia kerätessä voi saada uusia ideoita ja löytää uusia yhteistyökuvioita. Ammatillista toimintaa on olla kiinnostunut yhteistyökumppaneiden työstä ja käydä dialogia tilaisuuden tullen ilman tarkkaan sovittuja kokouksiakin. Spontaanisti saattaa syntyä luovia ideoita. Pitää vain tarkkaan kuunnella ja kuulla, mitä muilla on mielessään.

Ammatillisuus voidaan käsittää niin, että työntekijällä pitäisi olla varma koulutukseen ja tutkimukseen perustuva tieto, miten toimia oikein. Voiko siis oma kokemukseni ja intuitioni korvata sen teoretiedon, jota minulla ei ole. Riittääkö, että olen valmis kohtaamaan ihmisen, vaikka en ole saanut hänen kaikkiin ongelmiinsa liittyvää koulusta. Uutta tietoa alan etsimään yleensä vasta kun uusi tilanne sitä vaatii, tietämisen lahjaa minulla ei tulevaisuuden suhteen ole.

Piispa Hromadka on oivaltanut, että pienessä alussa piilee kaiken kasvamisen ja kehittymisen siemen: ”Herra Jeesus odottaa meiltä, että annamme siitä vähästä, mikä meillä on. Se merkitsee: jos meidät on asetettu johonkin tehtävään, emme saa odottaa, kunnes olemme sisäisesti kypsiä. On paljon teologeja ja muita, jotka sanovat jatkuvasti: Voin vasta sitten ryhtyä tähän erityiseen työhön Jumalan valtakunnan hyväksi, kun olen kypsä ja ymmärrän jotakin. Se ei ole oikein. Meidän on aloitettava heti, sillä vähällä, mikä meillä on, käytettävä sitä leiviskää, jonka Jumala on meille antanut. Se, joka jatkuvasti näkee vaivaa itsensä täydellistämiseksi ja aina lykkää ihmisten palvelemisen odottaen, ’kunnes olen valmis’, kuivettuu tässä itsensä täydellistämisessä, sillä elämän rikkaus syntyy siitä vähästä, mikä meillä on.” (Boisman 1996, 87)

Itse olen kyllä huomannut, että tehtyihin tutkimuksiin tutustuminen itseään kiinnostavista aiheista tukee usein omia ajatuksia ja rohkaisee toimintaan. Samoin oikea teorian tieto auttaa siinä, ettei kaikkia asioita opettele aina kantapään kautta.

7.5. Uusia ajatuksia perheen tukemisesta - ylimainostettu vanhemmuus

Presidentin vaalien aikaan tunsin eniten yhteenkuuluvuutta sen miesehdokkaan kanssa, joka leimattiin kännykkävanhemmaksi. Sellainen minustakin tuli, kun lähdin opiskelemaan diakoniksi. Välillä selittelin ihmisille, kuinka lapseni tulevat kyllä hoidetuksi, vaikka itse tulin yleensä paljon myöhemmin kotiin kuin mieheni, jolla on säännöllinen päivätyö. Jotkut kyselivät menemisistäni ja sävy oli usein paheksuva. Toisaalta vanhin lapsistani, 12-vuotias poikani, sanoi kerran, että koko perhe saa uutta tietoa opiskeluni myötä ja olen voinut neuvoa häntä erilaisten projektien kanssa, jotka muistuttavat paljon niitä kirjallisia töitä, joita minä olen tehnyt opiskeluni aikana. Syyllistymisestä huolimatta väittäisin, että olen mukavampi ihminen ja äiti, kun voin olla muutakin kuin äiti-ihminen ja se muu äitiyden lisäksi tukee jaksamistani arjessa.

Tampereen hiippakunnan hiippakuntalehdessä 1/2001 Pirkkalan nuorisopappi esittelee Judith Rich Harrisin teoksen ”Kasvatuksen myytti”. Judith Rich Harris on Yhdysvalloissa laajaa huomiota herättänyt psykologi ja julkisuuteen hän on tullut yliopistomaailman ulkopuolelta. Hän kritisoi vallitsevaa kasvatusoptimismia, jonka mukaan lapset ovat vain vanhempiensa kasvatustyön tuloksia: huonosti kasvatetut ovat huonoja ihmisiä ja hyvin kasvatetut hyviä ihmisiä. (Köykkä 2001, 19.)

Suomessakin on puhuttu paljon toisteltu ajatusta, että lapsella pitää olla rajat. Siitä ei ole puhuttu, että arkipäivän elämässä on enemmän kyse siitä, mistä rajoja vedetään kuin siitä, onko rajoja ylipäänsä olemassa. (Köykkä 2001, 19.)

Harrisin mukaan vanhempien pedagogiset ratkaisut vaikuttavat lapseen luultua vähemmän. Harris on havainnut jo omia lapsiaan tarkkailemalla, että samassa sisarusarjassa kasvaa hämmästyttävän erilaisia ihmisiä, vaikka kaiken järjen

mukaan yhteisten kasvatuseriaatteiden pitäisi tuottaa suunnilleen samanlaisia lapsia. Perheen molemmille lapsille luetaan iltasatuja ja toisesta lapsesta tulee lukutoukka, mutta toinen haluaa pelata jääkiekkoa. (Köykkä 2001, 19.)

Käytännön esimerkkien tueksi Harris tuo esille paljon tutkimustuloksia. Kaksostutkimuksen mukaan samassa kodissa kasvaneet kaksoiset eivät ole samanlaisempia kuin eri kodeissa kasvaneet. Harrisin oman teorian mukaan vanhemmat antavat lapsilleen geenit ja valitsevat heille asuinympäristön, mutta siihen vanhempien valta jo loppuu. Lasten vertaisryhmä eli kaveripiiri vastaa viime kädessä sosiaalistumisesta. Vanhemmat voivat vaikuttaa siihen, mitä tapahtuu kodin sisällä, mutta ulkopuolella ratkaisevat asuinympäristön asenteet. Jos vanhempien kasvatuseriaatteet toteutuvat lapsissa, kyse ei ole niinkään vanhempien pedagogisista taidoista vaan siitä, että lasten asuinympäristö on samoilla linjoilla kotikasvatuksen kanssa. (Köykkä 2001, 19.)

Siirtolaisvanhemmat voivat siis siirtää omat periaatteensa seuraavaan sukupolveen vain eristäytymällä omaksi ryhmäksi. Integroituminen uuteen yhteiskuntaan aiheuttaa sen, että lapset omaksuvat kodin ulkopuoliset mallit. (Köykkä 2001, 19.)

Harris sanoo, että on tietysti surullista, jos lasten ja vanhempien välit ovat huonot, mutta siitä ei välttämättä sen enempää harmia seuraa. Elämässä selviytymisen kannalta on merkittävää se, kuinka lapsi selviytyy oman ikäryhmänsä keskellä. Jos lapsi on hyväksytty vanhempiensa silmissä, se ei tee häntä suosituksi omassa kaveripiirissä, ja juuri vertaisryhmässä menestyminen on tärkeää. Tämän Harris perustelee vankoilta tutkimusesimerkeillä. (Köykkä 2001, 19.)

Arto Köykkä kirjoittaa, että kritiikillekin on aihetta siksi, että asuinympäristön vaikutus voi pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa olla erilainen kuin Amerikassa, sillä meillä asuinalueet ja koulut ovat sekakoosteisempia. Asuinympäristöllä on varmasti merkitystä, mutta mikä vaikuttaa siihen, että toinen lapsi valitsee kavereikseen saman pihan lapsista jääkiekkoilijat ja toinen tietokonenörtit. Ehkä vanhemmat kuitenkin voivat vaikuttaa kasvatuksellaan kavereiden valintaan. (Köykkä 2001, 19.)

Nuoruusiässä hyvät arvot eivät paljon auta, jos kaveripiirin paine on kyllin vahva. Kuitenkin lopullisen itsenäistymisen myötä ihminen saattaa tarttua aikuisiällä uudestaan kotona opittuihin hyviin asioihin.

Harrisin kirja on merkityksellinen siksi, että se vähentää vanhempien tarpeetonta syyllisyyttä. Se muistuttaa meitä siitä, että jokainen narkomaani ei välttämättä ole vanhempiansa hylkäämä tai huonosti kasvattama. (Köykkä 2001, 19.)

Itse olen sitä mieltä, että kaveripiiri vaikuttaa paljon lapsen kielenkäyttöön, pukeutumiseen ja asenteisiin ja usein perustelu jollekin tekemiselle tai tekemättä jättämiselle on se, että ”kaikki tekee niin”. Siskoni ja veljeni kohdalla sain huomata, että veljeni teki omia juttujaan täysin välittämättä muiden mielipiteistä ja sisareni taas oli todella riippuvainen siitä, mitä muut ajattelivat. Lapsen käyttäytymiseen vaikuttaa hänen oma persoonansa ja luonteensa, mutta ei sekään aivan merkitykseltä ole, onko lapsen ja vanhemman välit hyvät vai huonot. Kovaääninen keskustelu ei tarkoita pelkästään huonoja välejä ja konflikteja, vaan se on rajojen testaamista. Lapsi saattaa tehdä sellaistaikin, mitä vanhempi ei omasta lapsestaan uskoisi, mutta jos välit on hyvät ja kotiin on turvallista tulla harharetkiltä, se varmasti antaa turvallisen perustan lapselle jatkaa elämänsä koulua tietäen, että on rakastettu kuin raamatun kertomuksen tuhlaajapoika. Haastatteleman diakoniapappi sanoi kerran rippileirillä, että lapset pitäisi rakastaa Jumalalle. Kun aikuisia ohjaa rakkaus lapsiin eikä pelko kaikista mahdollisista tulevaisuuden kauhuista, saavutetaan maltillisella tavallisella läsnäololla turvallista yhdessäoloa, jossa aikuisen on aikuisen roolissa ja lapsi saa olla turvallisesti lapsi.

LÄHTEET

Arajärvi, T.1989. Tasapainoinen lapsuus. ”Elämäkoulussa”. WSOY. Porvoo.

Boisman, M. 1996. Johtajaksi työyhteisöön. Teoksessa Ajan merkit: Käsikirja lapsi-, varhaisnuoriso ja nuorisotyön teologeille. Keski-Suomen Painotuote Oy. Äänekoski.1996.

Campbell, R. 1980. Rakkaudesta lapseen. Arvi A. Karisto Oy. Hämeenlinna.

Dyregrov, A. 1993. Lapsen suru. Gummerus. Jyväskylä.

Dyregrov, A & Raundalen M. 1997. Sureva lapsi ja koulu. Vastapaino. Tampere.

Fisher, B. 1997. Jälleenrakennus: Kun suhteesi päättyy. Keuruuprint Oy.

Harmanen, E.1997. Sielunhoito sururyhmässä: Tutkimus ryhmän ohjaajan näkökulmasta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 207. Helsinki.

Hirsjärvi, S. & Hurme. H 1982. Teemahaastattelu. 2. painos. KYRIIRI OY. Helsinki.

Huotari, V. 2000. Turvassa tulevaisuuteen. Pyhäkoululehti 1/2000, 5.

Köykkä, A. 2001: Kirja ylimainostetusta vanhemmuudesta. Hiippakunta. Tampereen hiippakunnan hiippakuntalehti 1/2001, 19.

Lindgren, K (toim.) 2000. Kaakaopyhäkoulusta lapsidiakoniaan. LK-KIRJAT / Lasten Keskus Oy. Helsinki.

Lindqvist, M.1999. Surun tie. WSOY. Juva.

Mattila, K-P: Lapsidiakonia. Tämän päivän haaste seurakunnille. Crux nro 3/1999.

Palho, A.,:Suru koskettaa kouluyhteisöä. Teoksessa Surun lintu.Lapsi kysyy kuolemasta. Työryhmä Peltola, L., Viika, K., & Kivimäki S. Tyttöjen keskus. Tuokinprint Ky. 1988.

Saraneva, T. 1991. Oikeudenmukaisuuden nälkä. vapautuksen teologian haaste meille. Helsinki. Kirjapaja.

Sillanpää, R. 2001. Yhteisöllinen vanhemmuus – lapsidiakonian yksi malli. Hämeen Sanomat 1.4.2001, 7.

Tarpila, J. (toim.) 1996. Juholla on kaksi kotia: Puhutaan avioerosta lapsen kanssa. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.

Tuomisto, R. 2000. Lapsi kaipaa tukea surutyössään. Keski-Uusimaa26.3.2000, 7.

Valonen, H. 2000. Hautajaikirja. Saarijärven Offset Oy . Saarijärvi.

Wennermark, P-J. 2001. Opetusmoniste: Lapsi ja kuoleman käsite.

Virtaniemi, M-P & Käyhty M-L,;Menetelmien kirjo ja keskustelun alku. Teoksessa Aalto, K & Esko M & Virtaniemi M-P (toim.) Sielunhoidon käsikirja. WSOY. Porvoo.

Painamattomat lähteet:

Taitto A. 2001. Katja Lahden luentomuistiinpanot Järvenpään srk-opistolla pidetystä Kriisiseminaarista: Liian paljon liian varhain. Päihteet perheen ongelmana. 4.-5.4.2001.

Teemahaastattelut.:

Haastattelu työpaikalla, diakoniapastori 7.3.2001. Janakkala.

Haastattelu kotona, perhepäivähoitaja, 9.3.2001

Haastattelu päiväkodissa, lastentarhanopettaja 12.3.2001

Puhelinhaastattelu, diakoni 12.3.2001

Puhelinhaastattelu, lapsityönohjaaja 15.3.2001

Sähköpostihaastattelu, diakoni 15.3.2001

Puhelinhaastattelu, Lasten luovan ilmaisun kurssin ohjaaja 25.3.2001

Puhelinhaastattelu, lapsityöstä vastaava teologi
04.04.2001

Puhelinhaastattelu, erityisnuorisotyöntekijä, 04.04.2001

Sähköiset dokumentit:

www.haku.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1999/21.toukokuu/SURU2099.HTM

www.srk-opisto.fi/upi/kaste/sdid.htm.)

www.srk-opisto.fi/upi/kaste/mesko.html

www.srk-opisto.fi/upi/kaste/visio.html

LIITE 1

11.1. Pekka ja kaksi käsinettä – kirja kuolemasta

Kai Vinje ja Vivian Zahl Olsen ovat kirjoittaneet kuolemasta kirjan, joka on omistettu kaikille lapsille, jotka ovat menettäneet jonkun, joka oli heille rakas. Se on kirjoitettu erityisesti kaksivuotiaana kuolleen norjalaisen May Kristinin muistolle. Olen lukenut joitakin lastenkirjoja, joissa kerrotaan kuolemasta, mutta tässä kirjassa oli paljon omia muistojani herättäviä asioita ja minua viehätti tapa, jolla lapselle konkretisoidaan vaikeita asioita kahdella käsineellä ja kenkälaatikolla. Ostin kirjan ennen joulua 2000 ja myyjät sanoivat, että uutta kirjaa oli kovasti keuhuttu. Niitä piti tilata lisää Akateemiseen kirjakauppaan enkä siis saanut ostettua sitä ensimmäisellä yrittämällä.

Kirja kertoo Pekka Peltosesta, jolla on pikkusisko nimeltä Sanna. Sanna osasi jo kävellä, jos piti jostain kiinni ja hän osasi sanoa muutaman sanan. Sanna oli muuten mukava sisko, mutta se ei ollut mukavaa, että Sanna pureskeli Pekan leluja.

Pekka oli kiltti Sannalle, mutta joskus hän nipisti Sannaa, kun se oli hänen mielestään tarpeen. Pekka ei nipistänyt Sannaa koskaan arkisin, mutta sunnuntaisin Pekan piti saada Sanna hiukan huutamaan. Maija-äiti ja Kalle-isä nukkuivat sunnuntaisin mielellään pitkään, eikä heitä saanut herättää. Mutta kukaan ei ollut kieltänyt herättämästä Sannaa. Kun Sanna heräsi ja huusi, äiti ja isäkin heräsivät, ja siksi Pekka siis nipisti siskoaan joskus sunnuntaisin.

Eräänä lauantai-iltana Peltosilla oli vieraita, ja Sanna antoi kaikille hyvänyönhalauksen. Hän oli ollut kylvyssä ja hänen tukkansa oli vielä märkä. Pekka näki, että Sanna hymyilee, vaikka hänellä olikin tutti suussa.

Seuraavana aamuna Pekka kutitti Sannaa höyhenellä kasvoihin, mutta Sanna ei herännyt, vaikka Pekka lopulta nipisti Sannaa. Sanna makasi hiljaa kuin nukke, eikä Pekka kuullut Sannan hengittävän. Pekka tiesi, että hänen täytyy herättää äiti ja isä, vaikka oli sunnuntai. Vanhemmat olivat hiukan unisia, mutta Pekka sanoi, että

Sanna ei herää ja että hänestä tuntuu, että Sanna on kuollut. Silloin vanhemmat heräsivät ja syöksyivät lastenhuoneeseen.

Pekka kuuli ulvomista. Sitten portaissa kolisi ja isä juoksi soittamaan ambulanssia. Pekka seiso i edelleen äidin ja isän makuuhuoneessa. Hän ei uskaltanut mennä äidin ja isän perään, koska hän ajatteli, että oli ehkä hänen syytään, että Sanna oli kuollut ja äiti ja isä huusivat niin kauheasti. Pekkahan oli nipistänyt Sannaa ja pikkulapset eivät ehkä kestäkään mitään nipistämistä. Ehkä pikkulapset voivat kuolla siitä, että joku nipistää.

Pekka keksi, että on parasta yrittää olla kiltti koko päivän, jotta vanhemmat huomaisivat, että hän oli hyvä poika, vaikka olikin nipistänyt Sannaa. Ambulanssi saapui ja Pekka katseli ikkunasta haltioituneena. Ambulanssin jarrut vinkuivat vaunun pysähtyessä ja ovista hyppäsi kolme miestä punaisessa puvussa.

Ambulanssimiehet eivät pystyneet tekemään mitään ja Pekka näki, kun punapukuiset miehet kantoivat Sannan ambulanssiin. Pekka tiesi, että Sanna viedään sairaalaan, mutta hän ei tiennyt, ettei Sanna koskaan palaisi sieltä. Hän tunsi itsensä kauhean surulliseksi ja yksinäiseksi, kun ambulanssi ajoi pois.

Pekka ajatteli, että äiti ja isä eivät ehkä enää välittäneet hänestä vaan pelkästään Sannasta. He soittivat ihmisille ja kertoivat, että Sanna on kuollut. Pekasta he eivät puhuneet mitään. Yhtäkkiä Pekka tunsi isän käden pääläellaan ja isä silitti Pekan hiuksia yhä uudestaan. Pekka kysyi, miksi isä tekee niin ja isä vastasi, että koska hän rakastaa Pekkaa. Juuri niin Pekka oli toivonut isän sanovankin.

Sinä päivänä tapahtui paljon kaikenlaista. Ihmisiä kävi lohduttamassa heitä ja naapurin Jussi toi Pekalle itse valitsemansa ambulanssin tuliaisiksi ja lohdutukseksi. Illalla ennen nukkumaanmenoa Pekka ajatteli ambulanssia, Jussia ja Sannaa. Sairaalassa oli lääkäri sanonut, että Sanna oli kuollut kätkytkuoleman ja kun joku kuoli kätkytkuoleman, se ei ollut kenenkään syy. Siispä se ei ollut Pekankaan syy.

Seuraavana päivänä kylään tulee nainen, jota Pekka ei tunne. Tämä tarjoutuu

hoitamaan Pekkaa hautajaisten aikana. Pekan äiti kuitenkin sanoo, että Pekka tulee hautajaisiin mukaan. Nainen huutaa, että eihän lapsen voi antaa katsella, kun hänen pikkusiskonsa haudataan maahan. Pekka pysyy piilossa niin kauan, että nainen lähtee pois. Hän pelkäsi tämän vievän hänet mukanaan. Pekka kysyy äidiltä, haudataanko Sanna maan sisään. Äiti vastaa, että Pekan ei tarvitse olla huolissaan Sannasta. Sannalla on nyt hyvä olla, kun hän on taivaassa. Pekka kysyy muutakin ja äiti toteaa, ettei hän osaa selittää kaikkea Pekalle. Pekan pitäisi kysyä Jokisen tädiltä, joka tietää kuolemasta paljon. Pekka lähti juttelemaan Jokisen tädin, Jussin äidin kanssa, mutta ensin äidin oli luvattava, ettei tämä kuole kätkytkuolemaa sillä aikaa. Äiti lupasi.

Jokisen tädillä oli leipomispäivä ja Pekka sai syödä pullia samalla kun he juttelivat. Pekka mietti, missä Sanna nyt on, sairaalassa vai taivaassa. Jokisen täti sanoi, että taivaassa. Pekka sanoi, että Sanna kaivetaan maahan ja sitä sanotaan hautajaisiksi. Jokisen täti selittää, ettei Sannaa panna maahan, vaan hänen ruumiinsa. Pekka kysyy, muuttaako ihminen pois ruumiistaan, kun hän kuolee. Jokisen täti nyökkää ja Pekka jatkaa, että sittenhän Sannalla ei ole enää ruumista. Jokisen täti sanoo, että Sanna on saanut Jumalalta uuden ruumiin.

Jokisen täti hakee eteisestä kaksi käsinettä, joista toisen täti laittaa pöydälle ja toista pitää hieman piilossa. Täti sanoo, että leikitäänpä hiukan ja Pekka suostuu. Täti sanoo, että hänen oikea kätensä on nyt leikisti Sanna. Täti liikuttelee kättään ja Pekka näkee, että se on Sanna ja hän elää. Kun Sanna syntyi, hänellä oli maahan sopiva ruumis. Sitten hän laittoi käteensä ruskean käsineen. Kun Sanna kuoli, hän ei tarvinnut enää maahan sopivaa ruumista, ja se ruumis vietiin sairaalaan ja haudataan hautausmaalle. Sanna ei kuitenkaan ole siellä, vaan hän on Jumalan luona ja elää.

Jokisen täti riisui ruskean käsineen ja pani sen pöydälle. Se ei liikkunut, sillä se ei voinut liikkua itsestään kuten ei Sannan ruumiskaan voinut. Täti ojensi sormensa ja näytti, kuinka elävä Sanna oli ilman ruumistaan. Sitten hän jatkoi, että kun Sanna tuli Jumalan luo, hän sai aivan uuden ruumiin. Täti otti esiin toisen käsineen, kauniin valkoisen helmillä koristellun silkkikäsineen. Jokisen täti sanoi, että Sanna uusi ruumis oli hienompi kuin mikään, mitä voisi kuvitella. Pekka kuitenkin

kuvitteli ja näki Sannan taivaassa ihastelemassa itseään peilistä.

Pekka kyseli vielä taivaasta ja Jumalasta ja Jeesuksesta. Hän halusi selvittää, millaista Sannalla taivaassa oli. Jokisen tätikään ei osannut vastata kaikkiin Pekan kysymyksiin, mutta sen hän tiesi, että siellä ei ollut mitään pahaa. Sannalla oli nyt hyvä olla. Pekka halusi tietää hautajaisista ja arkusta ja niinpä Jokisen täti haki vaatehuoneesta kenkälaatikon, jota voitiin nyt pitää arkkuna. Arkussa on valkoinen kangas ja täti laittoi laatikkoon pyyhkeen ja tyynyksi hän laskosti nenäliinan ja pani siihen hiukan pumpulia. Täti laittoi varovasti ruskean käsineen kenkälaatikkoon. Kuollut ruumis muistutti jostakusta, joka oli jälkeenjääneille rakas ja siksi sitä kohdellaan kunnioittavasti. Käsineen päälle laitettiin peite ja kasvoliina. Jokisen tädin silkkinen kirjailtu nenäliina oli peite ja lautasliinasta tehtiin kasvoliina. Pekka laittoi peitteen ja liinan paikoilleen. Hän teki sen arvokkaasti. Pekka laittoi vielä kannen paikoilleen ja sitten isä tulikin hakemaan Pekkaa.

Tarina jatkuu vielä hautajaisissa tunteet ja ajatukset vaihtelevat. Pekka unohtaa olevansa surullinen, kun pappi sanoo, että Sanna on nyt taivaassa prinsessana. Mielikuvituksessaan hän näkee, kuinka Jeesus kruunaa Sannan taivaan prinsessaksi. Myöhemmin Pekka piirsi paljon kuvia prinsessa Sannasta ja hautajaisista ja surevista ihmisistä ja myös papin pyhästä lapiosta, jolla pappi oli ottanut hiekkaa. Hän teki myös kaikista tapahtumista laulun.